

NACRT
STRATEGIJA ZA INTEGRACIJU LICA SA
INVALIDITETOM U CRNOJ GORI

za period 2016-2020. godine

Podgorica, jun 2016.

SADRŽAJ

UVOD	4
PRAVNI OKVIR	5
CILJ STRATEGIJE	5
OBLASTI OBUHVAĆENE STRATEGIJOM	
1. PRISTUPAČNOST	6
2. PARTICIPACIJA	11
3. JEDNAKOST	14
4. ZAPOŠLJAVANJE	15
5. OBRAZOVANJE I OBUKA	18
6. SOCIJALNA ZAŠTITA	21
7. ZDRAVSTVO	25
ZAKLJUČAK	29

UVOD

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008-2016. godine¹, koju je Vlada Crne Gore usvojila u novembru 2007. godine, prvi je strateški dokument kojim je analizirano postoće stanje u kojem se nalaze osobe sa invaliditetom sa mjerama i preporukama koje treba u predviđenom periodu preduzeti da bi se unaprijedio položaj navedene populacije. U Strategiji je kao glavni cilj postavljeno unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori i njihovo uključivanje u sve oblasti društva na ravnopravnoj osnovi. Svrha donošenja Strategije bila je uspostavljanje najšireg pravnog okvira za definisanje politike prema osobama sa invaliditetom u skladu sa socijalnim modelom pristupa invalidnosti. Kao opšti ciljevi Strategije se navode: - zaštita i unapređenje prava osoba sa invaliditetom razvojem efikasnog sistema pravne zaštite, - razvijanje prevencije i sprečavanje diskriminacije; - obezbjeđivanje uslova za puno i aktivno učestvovanje osoba sa invaliditetom u svim oblastima društvenog života na ravnopravnoj osnovi kroz razvoj i primjenu politike pružanja jednakih mogućnosti, posebno u oblastima zapošljavanja, rada, obrazovanja, kulture i stanovanja; - obezbjeđivanje socijalne, zdravstvene i druge usluge osobama sa invaliditetom u skladu sa njihovim realnim potrebama i u skladu sa međunarodnim standardima; - obezbjeđivanje osobama sa invaliditetom adekvatan standard življenja i socijalnu sigurnost; - osiguranje pristup osobama sa invaliditetom njihovom životnom okruženju, sredstvima javnog prevoza, institucijama, uslugama, sistemima komunikacije i informacijama planskim i osmišljenim uklanjanjem barijera i izgradnjom pristupačnih objekata i usluga; - senzibilizacija društva za probleme i prava osoba sa invaliditetom sistematskom i planskom edukacijom, informisanjem i uklanjanjem postojećih stereotipa i predrasuda. Oblasti obuhvaćene ovom Strategijom su: - zdravstvena zaštita; - socijalna zaštita i penzijsko-invalidsko osiguranje; - obrazovanje; - profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje; - pristupačnost; - kultura, sport i rekreacija i - organizacije osoba sa invaliditetom i civilno društvo.

Popisom stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine po prvi put su se prikupljali podaci o postojanju smetnji u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Prema podacima iz Popisa, u Crnoj Gori, od ukupnog broja stanovnika, 11% (68.064) osoba ima smetnje pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog dugotrajne bolesti, invaliditeta ili starosti.

Međutim, u Crnoj Gori nema objedinjenih podataka o broju osoba sa invaliditetom na državnom nivou, odnosno ne postoji baza podatak/registar o njima.

Na državnom nivou nije formirano jedinstveno tijelo koje bi vršilo procjenu invaliditeta (tzv. jedinstveno tijelo vještačenja) što nepovoljno utiče na realizaciju ideje o uspostavljanju registra o licima sa invaliditetom, ali zato nepostojanje ovakvog tijela daje prostora da lica sa invaliditetom mnoga prava koja su im zakonom regulisana ne mogu da ostvare zbog neusaglašenosti između zakonskih i podzakonskih akata.

Brojni su činioci koji utiču na to da su osobe sa invaliditetom jedna od najmarginalizovanih društvenih grupa. U Strategiji za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti u Crnoj Gori, navodi se da blizu 60% osoba sa invaliditetom živi na granici siromaštva ili ispod nje. Pored toga, za punu integraciju osoba sa invaliditetom u društvo utiču i: - tradicija (predrasude, stereotipi); - nedostatak kompetentnog kadra (donosioci odluka, institucije- nedovoljno razvijena međuresorna saradnja; -nepristupačnost (fizičke sredine,

¹ Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2008-2016. godine, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, novembar 2007. godine. Dokument su zajednički pripremili Ministarstvo i Udruženje paraplegičara Crne Gore

informacijama i dr.); - nedostatak registra o licima sa invaliditetom u Crnoj Gori; - nepoznavanje problema sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom, njihovih sposobnosti i mogućnosti kojima raspolažu; - isključivo projektno finansiranje organizacija osoba sa invaliditetom – izazovi sa kojima se suočavaju Vlada i organizacije osoba sa invaliditetom prilikom saradnje i dr.

PRAVNI OKVIR

Ustav Crne Gore², kao najviši pravni akt, garantuje zaštitu ljudskih prava i sloboda (član 6), zabranjuje svaku neposrednu ili posrednu diskriminaciju, po bilo kom osnovu (član 8), a licima sa invaliditetom se garantuje posebna zaštita (Član 68).

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom³, koju je Crna Gora ratifikovala 2009. godine, ima za cilj da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih osoba sa invaliditetom i da promoviše poštovanje njihovog urođenog dostojanstva. Konvencija se zasniva na načelima:

- 1) poštovanja urođenog dostojanstva, individualne autonomije osoba sa invaliditetom, uključujući njihovo pravo da donose odluke o sopstvenim životima i samostalnosti tih osoba;
- 2) nediskriminaciji;
- 3) punom i efektivnom učešću i uključenosti u sve sfere društvenog života;
- 4) poštovanja različitosti;
- 5) jednakih mogućnosti;
- 6) pristupačnosti;
- 7) jednakosti muškaraca i žena;
- 8) poštovanja razvijajućih kapaciteta djece sa invaliditetom i poštovanje prava te djece da očuvaju sopstveni identitet.

U skladu sa Ustavom, potvrđeni međunarodni akti i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava predstavljaju sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i imaju primat nad domaćim zakonodavstvom, te se neposredno primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. U skladu sa tim, Konvencija se neposredno primenjuje ukoliko domaćim zakonima neka pitanja nijesu regulisana na način propisan Konvencijom.

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom⁴ sadrži antidiskriminacione odredbe u oblastima koje definiše Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom.

CILJ STRATEGIJE

Evropska strategija za osobe sa invaliditetom 2010-2020 predstavlja okvir za djelovanje na nivou Evrope kao i za nacionalne aktivnosti usmjerene na unapređenje položaja osoba sa invaliditetom. Opšti cilj ove Strategije je da osnaži osobe sa invaliditetom, tako da u potpunosti mogu da uživaju sva prava i da imaju punu korist od učešća u društvu i ekonomiji Evrope, odnosno puno ekonomsko i socijalno učešće osoba sa invaliditetom u životu zajednice. Strategija je bazirana na Povelji Evropske unije o osnovnim pravima, Sporazumu o funkcionisanju Evropske unije, Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, rezolucijama Saveta Evrope i Evropskog parlamenta. Strategija definiše aktivnosti na nivou Evropske unije

² Ustav Crne Gore, „Službeni list Crne Gore”, broj 21/07

³ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom, „Službeni list Crne Gore”, br. 02/09

⁴ Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, „Službeni list Crne Gore”, br. 39/11, 35/15, 44/15

kojima bi se dopunile aktivnosti koje se preduzimaju na nacionalnom nivou, kao i mehanizme potrebne za sprovođenje Konvencije UN na nivou Evropske unije. Strategija Evropske unije usmjerena je na uklanjanje prepreka, a Evropska komisija je identifikovala osam ključnih oblasti djelovanja, a to su: pristupačnost, participacija, jednakost, zapošljavanje, obrazovanje i obuka, socijalna zaštita, zdravlje i međunarodne aktivnosti.

Nacrt Strategija za integraciju lica sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020 (Strategija) prati oblasti djelovanja i vremenski okvir Evropske strategije za osobe sa invaliditetom 2010-2020 godine. Strategija sadrži presjek stanja u navedenim oblastima, odnosno postojeći pravni okvir i trenutni položaj osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori. U skladu sa tim, utvrđeni su strateški ciljevi u svakoj od oblasti i konkretne mjere i aktivnosti za postizanje tih strateških ciljeva.

Strategija se zasniva na sljedećim standardima:

- Zaštita i unaprijeđivanje prava lica sa invaliditetom kroz efikasni sistem pravne zaštite, razvijanjem prevencije i sprečavanjem diskriminacije.
- Obezbeđivanje uslova za puno i aktivno učestvovanje lica sa invaliditetom u svim oblastima društvenog života na ravnopravnoj osnovi kroz razvoj i primjenu politike pružanja jednakih mogućnosti.
- Osiguranje pristupa licima sa invaliditetom njihovom životnom okruženju, sredstvima javnog prevoza, institucijama, uslugama, sistemima komunikacije i informacijama, planskim uklanjanjem prepreka i izgradnjom pristupačnih objekata i usluga.
- Obezbeđivanje socijalnih, zdravstvenih i drugih usluga licima sa invaliditetom, u skladu sa njihovim realnim potrebama i u skladu sa međunarodnim standardima.
- Senzibilizacija društva za probleme i prava lica sa invaliditetom putem informisanja i edukacije.

Cilj Strategije je unapređenje položaja lica sa invaliditetom u Crnoj Gori i njihovo uključivanje u sve oblasti društva na ravnopravnoj osnovi.

OBLASTI OBUHVAĆENE STRATEGIJOM

1. PRISTUPAČNOST

Presjek stanja u oblasti pristupačnosti

U Crnoj Gori ne postoji jedinstven opšti zakon koji se bavi pitanjem pristupačnosti osoba sa invaliditetom u svim segmentima društva, već je ova problematika tretirana kroz više propisa.

Oblast pristupačnosti obuhvata: pristupačnost fizičkom okruženju, pristupačnost u saobraćaju i pristupačnost informacijama. Posebna pažnja je posvećena i pristupačnosti u turizmu.

Objekti i prostor

Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata⁵ predstavlja pravni osnov za stvaranje pristupačnog fizičkog okruženja za lica sa invaliditetom. Ovim Zakonom je definisano da se:

⁵ „Službeni list Crne Gore”, br. 51/08, 40/10, 34/11, 40/11, 47/11, 35/13, 39/13, 33/14

- izgradnja objekata u javnoj upotrebi vrši na način kojim se licima smanjene pokretljivosti obezbjeđuje nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad;
- izgradnja stambenih i stambeno-poslovnih objekata vrši na način kojim se licima smanjene pokretljivosti obezbjeđuje nesmetan pristup i kretanje u zajedničkim prostorijama;
- stambeni i stambeno-poslovni objekti sa 10 i više stanova moraju izgrađivati na način kojim se obezbjeđuje jednostavno prilagođavanje objekta, najmanje jedne stambene jedinice na svakih deset stanova za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad lica smanjene pokretljivosti.

U potpunom procesu izgradnje objekata, počevši od izrade planske dokumentacije do izdavanja upotrebne dozvole tretirana je pristupačnost objektima za lica sa invaliditetom.

Pravilnikom o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom⁶, propisani su uslovi i načini obezbjeđivanja nesmetanog pristupa, kretanja, boravka i rada licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom objektima u javnoj upotrebi, stambenim i stambeno-poslovnim objektima. Takođe, ovim Pravilnikom su definisani obavezni elementi pristupačnosti prilikom izgradnje objekata u javnoj upotrebi i to: elementi pristupačnosti za savladavanje visinskih razlika, elementi pristupačnosti samostalnog života i elementi pristupačnosti javnog saobraćaja.

Crna Gora je usvojila Akcioni plan za prilagođavanje trinaest objekata u javnoj upotrebi za pristup, kretanje i upotrebu licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom za 2014. godinu, koji su utvrđeni kao prioritetni. Do sada je prilagođeno pet. Prema istraživanjima organizacija osoba sa invaliditetom i Ministarstva održivog razvoja i turizma nijedan objekat u javnoj upotrebi u Crnoj Gori nije u potpunosti prilagođen osobama sa invaliditetom, u skladu sa standardima pristupačnosti koje propisuju norme.

Na nivou lokalnih uprava donijete su Odluke o uslovima za postavljanje, građenje i uklanjanje pristupnih rampi, liftova i sličnih objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti i lica sa invaliditetom koje omogućuju znatno pojednostavljenje procedure za pribavljanje potrebne dokumentacije. Lokalne samouprave se bave isključivo definisanjem procedure za dobijanje odobrenja za pristup samom objektu.

Odlukom o javnim parkiralištima na teritoriji Glavnog grada i lokalnih samouprava definisana je obaveza opštinskih organa nadležnih za poslove saobraćaja, da na opštim parkiralištima odrede procenat parking mjesta za vozila lica sa invaliditetom. Međutim, mnoge lokalne samouprave nijesu donijele ovu Odluku.

Zakonodavni okvir za fizičku pristupačnost licima sa invaliditetom je prilično dobar, međutim, njegova primjena je nezadovoljavajuća.

Još uvijek nijesu izgrađeni mehanizmi za kontrolu i razvoj ove oblasti. Postojeća zakonska regulativa se ne poštuje u dovoljnoj mjeri, a sankcije za one koji se ne pridržavaju regulative se rijetko ili nikako ne primjenjuju.

Inspekcijски organi zaduženi za praćenje sprovođenja propisa iz oblasti građenja i uređenja prostora izostanak rezultata u inspekcijском nadzoru pravdaju nedostatkom i preplitanjem potrebnih nadležnosti, odnosno oni nemaju nadležnost za sprovođenje nadzora u svakom pojedinačnom slučaju.

S druge strane osobe sa invaliditetom nijesu dovoljno osnažene da koriste zakonske mogućnosti putem građanskih parnica.

⁶ „Službeni list Crne Gore”, br. 48/13, 44/15

Pitanje pristupačnosti javnog prostora i objekata još uvijek nije u praksi sastavni dio opšteg sistema planiranja na nivou izgrađenog okruženja, jer se stručna javnost time bavi samo onda kada se to od nje zahtijeva. Iako je ispunjavanje standarda pristupačnosti fizičkog okruženja postavljeno kao jedan od uslova koji se provjeravaju pri izdavanju građevinske i upotrebne dozvole, objekti dobijaju dozvole iako nijesu sagrađeni u skladu sa ovim standardima.

Jedan od glavnih problema je to što se pojam *pristupačnosti* i dalje shvata samo kao *pristupačnost za osobe sa invaliditetom*, a ne kao *mogućnost samostalnog i jednakog učešća za sve*. To dovodi do toga da se u praksi vrlo često pojavljuju „specijalna rješenja” bazirana na potrebama osoba sa invaliditetom (dizajn za osobe sa invaliditetom), a ne na potrebama svakog potencijalnog/potencijalne korisnika/korisnice (koncept “dizajn za sve”).

Istovremeno, u Crnoj Gori je veoma malo stručnjaka koji se bave pitanjem pristupačnosti.

Turizam

Opštom rezolucijom Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, pravo na turizam i putovanja definisano je kao osnovno ljudsko pravo.

U Crnoj Gori nijesu obezbijeđeni uslovi da osobe sa invaliditetom mogu da koriste turističku ponudu kao drugi turisti. Propisi se ne primjenjuju ili se primjenjuju u veoma maloj mjeri.

Pored ugostiteljskih objekata koji su još uvijek nepristupačni turistima sa invaliditetom (na primjer, mali je broj hotela koji imaju pristupačne sobe za korisnike kolica, a i u tim hotelima broj ovih soba je nedovoljan - najčešće jedna ili dvije sobe), prisutan je problem i usljed neprilagođene infrastrukture, transportnih sredstava, kao i drugih objekata koji su predmet ponude turistima (ponude u nacionalnim parkovima, muzejima, izletištim i sl.).

I pored toga što Crna Gora raspolaže lijepim plažama, nijedna nije pristupačna za osobe sa invaliditetom, tako da je navedena populacija i u ovom segmentu pristupačnosti diskriminisana.

Saobraćaj

Zakon o putevima⁷ uređuje pravni položaj, razvoj, održavanje, zaštitu, upravljanje i finansiranje javnih puteva. U tom smislu ovaj Zakon prepoznaje beneficije za učesnike u saobraćaju – lica sa invaliditetom sa 80% ili više procenata tjelesnog oštećenja, odnosno lica kod kojih je utvrđeno tjelesno oštećenje koje ima za posljedicu nesposobnost donjih ekstremiteta 60% ili više procenata, na način što ne plaćaju godišnju naknadu pri registraciji drumskih motornih vozila i posebnu godišnju naknadu za drumska motorna vozila i njihova priključna vozila.

Zakonom o bezbjednosti saobraćaja na putevima⁸ propisano je da lica sa invaliditetom uživaju posebnu zaštitu. Ovim propisom definisani su načini obilježavanja vozila čiji su vlasnici ili korisnici lica sa invaliditetom, kako bi bili prepoznati od drugih učesnika u saobraćaju i shodno tome uvažili posebnu zaštitu. Navedenim propisom definisana su i pravila učestvovanja u saobraćaju od strane ovih lica, kako bi se obezbijedila njihova bezbjednost. Posebno je propisano da autobus za prevoz lica u javnom prevozu mora imati dva do šest sjedišta najbliža ulazu, rezervisanih za lica sa invaliditetom, dok isti ne sadrži odredbe koje propisuju obaveznost obezbjeđivanja niskopodnih autobusa ili pristupne rampe, kao i elemente za obezbjeđivanje

⁷ „Službeni list Crne Gore”, br.42/04, 21/09,54/09,40/10,73/10,36/11, 40/11

⁸ „Službeni list Crne Gore”, br. 33/12

dostupnosti javnog prevoza licima sa sezornim oštećenjima. Zakon propisuje mogućnost obuke lica sa invaliditetom za vozača, u vozilu koje je specijalno adaptirano za potrebe tog lica. Pored toga zakon propisuje da je opština dužna da obezbijedi mjesta za parkiranje vozila obilježenih znakom pristupačnosti, bez naknade, a broj mjesta za parkiranje ovih vozila utvrđuje skupština opštine. Vozač vozila označenog znakom pristupačnosti, može da se zaustavi i na mjestu na kojem je to zabranjeno ako time ne ugrožava druge učesnike u saobraćaju.

Zakon o prevozu u drumskom saobraćaju⁹ proklamuje dostupnost usluga prevoza svim učesnicima. Ovim propisom stvoren je osnov da se licima sa invaliditetom kroz poseban linijski prevoz učini dostupnim drumski saobraćaj koji se obavlja redovno na određenoj liniji. Navedeni propis, kao obavezan uslov za dobijanje licence za pružanje usluga autobuske stanice, predviđa „prilaz za invalidna lica“, te u slučaju nepoštovanja nadležni inspektor je dužan da preduzme mjere u skladu sa zakonom.

Ostali važni zakoni iz ove oblasti su: Zakon o ugovornim odnosima u željezničkom saobraćaju¹⁰, Zakon o vazdušnom saobraćaju¹¹, Zakon o obligacionim odnosima i osnovama svojinsko - pravnih odnosa u vazdušnom saobraćaju¹² i drugi.

I pored relativno dobrih zakonskih rješanja, stanje u praksi nam pokazuje da je saobraćajna infrastruktura nepristupačna osobama sa invaliditetom.

Javni prevoz (drumski i željeznički) je neprilagođen. Postoji samo jedan voz, ide na relaciji: Podgorica-Nikšić-Podgorica koji mogu da koriste korisnici invalidskih kolica.

Mali je broj lokalnih samouprava koje su obezbijedile parking prostore za vozila koje koriste osobe sa invaliditetom. Poseban problem predstavlja i izdavanje znaka pristupačnosti. To pravo je riješeno samo u nekim lokalnim samoupravama i važi samo na lokalnom nivou. Još nije usvojen Pravilnik o način označavanja mjesta za parkiranje, načinu izdavanja i postavljanju znaka pristupačnosti, izgledu i sadržaju znaka pristupačnosti.

Informaciono-komunikacione tehnologije

Pristupačnost informaciono-komunikacionih tehnologija definisana je Zakonom o elektronskim komunikacijama¹³, u kojem su prepoznata lica sa invaliditetom kao jedna od kategorija korisnika usluga kojima se ovim propisom obezbjeđuju posebne pogodnosti u pogledu izbora, cijene, uslova i pristupa korišćenja, kao i kvalitetata elektronsko- komunikacionih usluga. Ovim Zakonom utvrđena je obaveza obezbjeđivanja posebnih povoljnosti za lica sa invaliditetom, koje im omogućavaju i odgovarajući pristup do javno dostupnih telefonskih usluga i njihovo korišćenje, uključujući pristup uslugama, telefonskim govornicama, imeniku i službi informacija. Ovim propisom obezbjeđuje se izgradnja i korišćenje elektronskih komunikacionih mreža, komunikacione infrastrukture i opreme, na način da se licima sa invaliditetom obezbijedi dostupnost javnih elektronskih komunikacionih usluga, posebne mjere i pogodnosti u pogledu pristupa uslugama Univerzalnog servisa, uključujući pristup hitnim službama, službi za davanje informacija o broju pretplatnika i imeniku pretplatnika, brojevima hitnih službi i jedinstvenom broju "112". Pored navedenog, operater je u obavezi da korisnike koji su lica sa invaliditetom redovno obavještava o svim karakteristikama usluga koje su namijenjene ovoj grupi, obezbijedi prioritet kod ostvarenja pristupa mreži i otklanjanju svih kvarova.

⁹ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 45/05; „Službeni list Crne Gore”, br. 75/10, 38/12, 18/14

¹⁰ „Službeni list Crne Gore”, br. 41/10

¹¹ „Službeni list Crne Gore”, br. 30/12

¹² „Službeni list Crne Gore”, 18/11

¹³ „Službeni list Crne Gore”, br. 40/13, 56/13

Donesene su smjernice za elektronsku pristupačnost, odnosno ePristupačnost, koja predstavlja dostupnost informaciono komunikacionih tehnologija i usluga licima sa različitim vrstama invaliditeta i predstavlja osnovni preduslov eInkluzije (informaciono društvo kojim su svi obuhvaćeni). Pristupačnost web stranica uzima u obzir sve vrste invaliditeta koje utiču na pristup web stranicama uključujući vizuelna, auditorna, fizička, kognitivna i neurološka oštećenja i oštećenja govora.

Strateški cilj u oblasti pristupačnosti

Dosljedna primjena i unapređenje postojećih propisa radi povećanja opšteg nivoa pristupačnosti fizičke sredine, javnog prevoza, informaciono-komunikacionih tehnologija, javnih objekata i usluga licima sa invaliditetom.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti pristupačnosti

- Izraditi standarde pristupačnosti, unaprijediti i proširiti postojeću pravnu regulativu u oblasti pristupačnosti fizičkog okruženja, prevoznih sredstava, informaciono-komunikacionih tehnologija, javnih objekata i usluga imajući u vidu koncept univerzalnog dizajna (dizajna za sve).

- Kontinuirana adaptacija i rekonstrukcija fizičkog okruženja, prevoznih sredstava, saobraćajne infrastrukture, mjesta za parkiranje i javnih objekata, bankomata i dr. u cilju obezbjeđivanja njihove pristupačnosti za lica sa invaliditetom.

- Obezbijediti okvir za kontinuiranu saradnju organa državne i lokalne samouprave, udruženja koja se bave poboljšanjem položaja osoba sa invaliditetom, relevantnih obrazovnih ustanova i drugih aktera radi razvoja i primjene standarda pristupačnosti.

- Uspostaviti standarde obaveznog označavanja putničkih vozila koja koriste lica sa invaliditetom; uspostaviti jedinstvenu bazu podataka na nacionalnom nivou koja se odnosi na izdate naljepnice – *znak pristupačnosti* i obezbijediti da vozila koja su označena ovim znakom koriste prava na teritoriji čitave Crne Gore (pravo na obilježena parking mjesta i dr.).

- Napraviti analizu pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi na lokalnom i državnom nivou i sačiniti elektronsku evidenciju sa detaljnim opisom nivoa njihove pristupačnosti radi praćenja napretka u ovoj oblasti.

- Realizovati edukacije u vezi sprovođenja standarda pristupačnosti relevantnih aktera - stručnjaka iz oblasti arhitekture i građevinarstva, kao i inspektora iz ove oblasti.

- Obezbijediti pristupačnost usluga licima sa invaliditetom.

- Usvojiti i realizovati programe prilagođavanja turističkih objekata potrebama lica sa invaliditetom. Ove mjere unijeti u propise o kategorizaciji hotelsko-ugostiteljskih objekata i donijeti propise o posebnim oznakama hotela koji su svoje poslovanje i usluge prilagodili potrebama lica sa invaliditetom.

- Obezbijediti pristupačnost plaža licima sa invaliditetom.

- Donijeti akcione planove za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi na lokalnom i državnom nivou licima sa invaliditetom.

- Precizno propisati nadležnost Građevinske inspekcije za vršenje inspeksijskog nadzora nad primjenom propisa kojima je uređena pristupačnost.

- Utvrditi rokove i dinamiku prilagođavanja javnog prevoza (drumskog i željezničkog) potrebama pristupa i prevoza licima sa invaliditetom i obezbijediti redovan inspeksijski nadzor nad sprovođenjem aktivnosti.

- Obezbijediti pristupačnost internet prezentacija državnih institucija licima sa invaliditetom u skladu sa standardima e-pristupačnosti.

- Kontinuirano vršiti digitalizaciju javnih usluga kako bi se olakšao pristup ovim uslugama za lica sa invaliditetom.

- Kontinuirano sprovoditi informisanje i edukovanje svih relevantnih aktera putem seminara i kampanja o standardima pristupačnosti, konceptu univerzalnog dizajna i potrebama lica sa invaliditetom, posebno administratorima portala Vlade Crne Gore u pogledu pristupa web sadržajima za lica sa invaliditetom.

- Promovisati pristup lica sa invaliditetom novim informaciono-komunikacionim tehnologijama.

2. PARTICIPACIJA

Presjek stanja u oblasti participacije

Organizacije osoba sa invaliditetom (OOSI) i civilno društvo

Položaj OOSI je regulisan Zakonom o nevladinim organizacijama¹⁴. Shodno ovom Zakonu, OOSI se osnivaju i djeluju kao nevladine organizacije (NVO), a njihov položaj je statusno izjednačen sa položajem svih ostalih NVO. Specifičnosti OOSI izdvajaju ove organizacije od ostalih i zato je u prethodnoj Strategiji prepoznata mjera koja propisuje donošenje zakona koji će posebno regulisati status OOSI. Međutim, ovaj zakon još uvijek nije usvojen iako su OOSI djelovale u cilju njegovog donošenja.

Organizacije osoba sa invaliditetom finansiraju se projektnim putem (Vladina komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću; preko Javnih radova ZZZCG; Grand šeme iz Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom; različitih konkursa lokalnih samouprava). Na lokalnom nivou, položaj OOSI je regulisan i Zakonom o lokalnoj samoupravi¹⁵. Postoji mogućnost i osnovnog finansiranja lokalnih organizacija, ali u praksi se susrećemo sa nedostatkom sredstava, zbog čega neke opštine uopšte i ne raspisuju takve konkurse.

Finansiranje osnovnih aktivnosti organizacija osoba sa invaliditetom nije riješeno što u mnogome sprečava njihovo funkcionisanje i razvoj. Prema Uredbi o kriterijumima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću¹⁶ za finansiranje planova i programa za oblast zadovoljavanje potreba lica sa invaliditetom je predviđeno 40% .

Vlada i lokalne samouprave uključuju predstavnike organizacija osoba sa invaliditetom u sastav radnih grupa za izradu nacrtu propisa i politike vezanih za oblasti invalidnosti, što je potrebno nastaviti i ubuduće u punoj mjeri poštujući stavove i mišljenja predstavnika organizacija osoba sa invaliditetom. Potrebno je unaprijediti sistem odlučivanja u ovim radnim tijelima zato što u sadašnjem sistemu mišljenje, odnosno prijedlozi većine se usvajaju, što predstavnike OOSI, u mnogim situacijama, stavlja u nezadovoljavajući položaj. Oni nemaju mogućnost na izdvojeno mišljenje i na obrazloženje ukoliko odluka koju je donijela radna grupa nije u skladu sa njihovim stavovima.

Postoji Savjet za brigu o licima sa invaliditetom koji funkcioniše na nivou Ministarstva rada i socijalnog staranja. Spuštanjem ovog Savjeta sa nivoa Vlade na nivo resornog ministarstva, umanjen je njegov značaj. Potrebno je unaprijediti rad ovog Savjeta.

¹⁴ „Službeni list Crne Gore”, br. 39/11

¹⁵ „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06; „Službeni list Crne Gore”, br. 88/09, 3/10, 73/10, 38/12, 10/14, 57/14, 3/16

¹⁶ „Službeni list Crne Gore”, br. 42/11

Na lokalnom nivou, u skupštinama postoji pravo na *slobodnu stolicu* za predstavnike organizacija osoba sa invaliditetom. Međutim, ovo pravo se nedovoljno koristi. Potrebno je unaprijediti ovo pravo i njegovu primjenu.

Zakonska regulativa u oblasti carine i PDV-a (Carinski¹⁷ i Zakon o PDV¹⁸-u) nije zadovoljavajuća. Tako, na primjer, OOSI prilikom uvoza automobila nijesu oslobođene plaćanja carine, što je u prethodnom periodu bio slučaj. Potrebno je unaprijediti navedenu zakonsku regulativu kako bi se OOSI i osobe sa invaliditetom oslobodile plaćanja PDV-a i carine, u skladu sa njihovim potrebama.

Kultura, sport i rekreacija

Usvojene su izmjene i dopune zakonske regulative, čime su stvorene zakonske pretpostavke u pogledu dostupnosti sportskih, rekreativnih i objekata kulture osobama sa invaliditetom.

Ministarstvo kulture je uradilo analizu dostupnosti nacionalnih ustanova kulture licima sa invaliditetom. Prema dostavljenim informacijama pristupačnost objekata kulture licima sa invaliditetom je samo djelimična. Stanje u praksi pokazuje da prostori u kojima se realizuju kulturni sadržaji (muzeji, arhivi, galerije, pozorišne dvorane, bioskopi, biblioteke) nijesu pristupačni na adekvatan način licima sa invaliditetom. Ni spomenici i lokaliteti od nacionalne kulturne važnosti nijesu pristupačni licima sa invaliditetom.

Kada su u pitanju kulturna dobra, shodno zakonskoj proceduri prilagođavanje istih potrebama lica sa invaliditetom moguće je samo ukoliko intervencije ne narušavaju autentičnost kulturnog dobra.

Organizacije osoba sa invaliditetom u kontinuitetu rade na razvoju i promovisanju različitih sadržaja iz kulture za osobe sa invaliditetom, samostalno ili u saradnji sa institucijama kulture. Nepristupačnost i nedostatak finansijskih sredstava sprečava organizacije da u punoj mjeri podržavaju razvijanje umjetničkih potencijala osoba sa invaliditetom. Pored toga, zbog nepristupačnosti osobe sa invaliditetom su, u najvećoj mjeri, onemogućene i da budu gledaoci različitih programa iz kulture.

Ministarstvo kulture objavljuje javni konkurs, na kome pravo učešća imaju i lica sa invaliditetom, a jedan od kriterijuma vrednovanja projekata je - doprinos afirmaciji njihovog stvaralaštva. U okviru konkursa je finansijski podržan veliki broj projekata iz različitih oblasti (muzika, književnost, pozorište, film, manifestacije), bilo da su u njima neposredno učestvovala lica sa invaliditetom koja su autori istih ili su im konceptualno namijenjeni.

Stupanjem na snagu Zakona o nevladinim organizacijama 2012. godine, usvojene su izmjene u Zakonu o kulturi¹⁹ kojima prestaje finansijsko podržavanje NVO sektora. Kako su organizacije osoba sa invaliditetom dio NVO sektora, više se ne podržavaju njihove aktivnosti iz oblasti kulture.

U Zakonu o kinematografiji²⁰ propisano je da javni interes u kinematografiji podrazumijeva i povećanje dostupnosti kinematografskih djela licima sa invaliditetom.

Javna ustanova u oblasti kulture koja podstiče i promoviše kulturno stvaralaštvo lica sa oštećenjem vida je Biblioteka za slijepe. Biblioteka je osnovana 2004. godine a sredstva za rad

¹⁷ Carinski zakon „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 7/02, 38/02, 72/02, 21/03, 31/03, 29/05, 66/06; „Službeni list Crne Gore”, br. 21/08, 1/11, 39/11, 40/11, 28/12, 62/13

¹⁸ Zakon o porezu na dodatu vrijednost „Službeni list Republike Crne Gore”, br. 65/01, 12/02, 38/02, 72/02, 21/03, 6/05, 4/06; „Službeni list Crne Gore”, br. 16/07, 73/10, 40/11, 29/13, 9/15

¹⁹ „Službeni list Crne Gore”, br. 49/08, 16/11, 40/11, 38/12

²⁰ „Službeni list Crne Gore”, br. 42/15

ove ustanove se obezbjeđuju iz državnog budžeta. Cilj osnivanja Biblioteke je dostupnost knjiga u elektronskom obliku koje korisnici dobijaju u audio zapisu.

Sportski klubovi lica sa invaliditetom i organizacije osoba sa invaliditetom u kontinuitetu rade na promovisanju različitih sportova. Ostvareni su zapaženi rezultati - povećan je broj osoba sa invaliditetom koje se bave nekom vrstom sporta, kao i broj sportskih klubova. Međutim, finansijska neodrživost i nepristupačnost objekata i uslova onemogućava sportske klubove osoba sa invaliditetom da razvijaju kapacite čime bi se zadovoljile potrebe ove populacije.

Veliki značaj u razvoju sporta osoba sa invaliditetom ima Paraolimpijski komitet koji je realizovao niz programa koji uključuju učešće osoba sa invaliditetom i djece u sportske aktivnosti.

Participacija u političkom životu

Lica sa invaliditetom su prvi put na lokalnim izborima 2014. godine, u 14 opština u Crnoj Gori imala mogućnost da u potpunosti učestvuju u procesu izbora odbornika što je omogućeno izmjenama Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom²¹. Na ovaj način stvoreni su uslovi da izborni materijal, izborni postupak i biračka mjesta budu pristupačna licima sa invaliditetom, bez obzira na vrstu invaliditeta.

Strateški cilj u oblasti participacije

Stvoriti uslove za nesmetano učešće u javnom životu i uživanje osnovnih prava lica sa invaliditetom na jednakim osnovama sa ostalim građanima.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti participacije

- Unaprijediti pravnu regulativu donošenjem posebnog zakona o organizacijama osoba sa invaliditetom.
- Obezbijediti trajnost finansiranja za osnovno funkcionisanje organizacija osoba sa invaliditetom i jačanje njihovih kapaciteta.
- Omogućiti da izborni postupak, izborna mjesta i materijali budu odgovarajući, pristupačni i lako razumljivi za lica sa invaliditetom.
- Unaprijediti zakonsku regulativu u oblasti carine i PDV-a kako bi se OOSI i osobe sa invaliditetom oslobodile plaćanja PDV-a i carine, u skladu sa njihovim potrebama.
- Unaprijediti rad Savjeta za brigu o licima sa invaliditetom.
- Omogućiti realizaciju prava na *slobodnu stolicu* za predstavnike organizacija osoba sa invaliditetom u lokalnim i republičkom parlamentu.
- Osigurati 40% za finansiranje planova i programa za oblast zadovoljavanje potreba osoba sa invaliditetom iz dijela prihoda od igara na sreću.
- Kontinuirana adaptacija objekata kulture i sportsko-rekreativnih objekata kako bi bili pristupačni licima sa invaliditetom.
- Poboljšanje dostupnosti kulturnih sadržaja u formatima dostupnim licima sa invaliditetom (unaprijediti praćenje programa uz upotrebu savremenih komunikacijskih sredstava da bi informacije bile dostupne u adekvatnim formatima, titlovati filmove, štampati na Brajevom pismu programske rasporede kulturnih događaja, titlovati predstave, itd).
- Podsticati politiku razvoja programa iz oblasti kulture za lica sa invaliditetom.
- Podsticati politiku razvoja sporta za lica sa invaliditetom.
- Jačati kapacitet Paraolimpijskog komiteta i regulisati ga kao posebnu budžetsku jedinicu.

²¹ Isto

- Stvarati uslove za realizaciju rekreativnih i sportskih programa za lica sa invaliditetom.
- Finansirati programe iz oblasti kulture za lica sa invaliditetom i programe sportskih aktivnosti lica sa invaliditetom, i stvoriti uslove za realizaciju rekreativnih programa za lica sa invaliditetom.
- Obezbijediti trajnost finansiranja za osnovno funkcionisanje klubova osoba sa invaliditetom.

3. JEDNAKOST

Prejsek stanja u oblasti jednakosti

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom sa opcionim protokolom je najznačajniji međunarodni ugovor koje je Crna Gora ratifikovala i sam tim se obavezala na preduzimanje mjera koje će garantovati njenu punu implementaciju i poštovanje i uvažavanje prava lica sa invaliditetom.

U pripremi pregovora o pristupanju Evropskoj uniji za oblast pravne tekovine Evropske unije, Vlada Crne Gore je otvorila pregovaračko Poglavlje 19: Socijalna politika i zapošljavanje, kao i pregovaračko Poglavlje 23: Pravosuđe i temeljna prava, a koja u najvećem obimu tretiraju problematiku lica sa invaliditetom. Poseban dio Poglavlja 23 je posvećen institucijama i tijelima za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore i odnos građana i državne administracije.

U cilju praćenja usaglašenosti propisa sa pravnim tekovinama Evropske unije, Crna Gora je usvojila veliki broj propisa, koji garantuju puno uvažavanje ljudskih prava lica sa invaliditetom.

Najvažniji propisi u ovoj oblasti su: Zakon o zabrani diskriminacije²² i Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom²³.

Zakon o zabrani diskriminacije oblast zaštite od diskriminacije uređuje na sistemski način. U njemu je razrađena i konkretizovana zaštita od diskriminacije, kao i definisani institucionalni mehanizmi zaštite. Zakon prepoznaje „invaliditet“ kao osnov diskriminacije.

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom garantuje zabranu diskriminacije lica sa invaliditetom, uvažavajući principe jednakosti, tolerancije i ravnopravnosti. Novi Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom je usaglašen sa Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom. Ovaj Zakon na sveobuhvatan način prepoznaje i reguliše zabranu diskriminacije lica sa invaliditetom i uvodi kaznene odredbe (propisane kazne za prekršaj kreću se od 10.000 do 20.000 eura za svako pravno lice koje učini diskriminaciju i od 5.000 do 6.000 eura za preduzetnike).

Institucionalni okvir za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore čine vladine i nezavisne institucije u koje se svrstavaju: Ustavni sud, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore i dr.

Strateški cilj u oblasti jednakosti

Unapređivanje normativnog okvira, kroz harmonizaciju propisa u Crnoj Gori sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom. Obezbijediti punu primjenu Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom.

²² Isto

²³ Isto

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti jednakosti

- Pratiti primjenu međunarodnih dokumenata i konvencija, kao i usvojenih međunarodnih standarda za zaštitu lica sa invaliditetom, preduzimanje mjera za njihovu implementaciju u pravni sistem Crne Gore i praćenje poštovanja tih dokumenata.
- Sprovoditi istraživanja i na osnovu njih pripremati analizu stanja u oblasti zaštite lica sa invaliditetom od diskriminacije i promocije jednakosti tih lica sa drugim licima.
- Unaprijediti saradnju sa lokalnom samoupravom u oblasti zaštite lica sa invaliditetom od diskriminacije.
- Razvijati saradnju sa nevladinim organizacijama u oblasti zaštite lica sa invaliditetom od diskriminacije.

4. ZAPOŠLJAVANJE

Presjek stanja u oblasti zapošljavanja

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom²⁴ uređuje način i postupak ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju lica sa invaliditetom, mjere i podsticaje za njihovo zapošljavanje, način finansiranja i druga pitanja od značaja za ovu oblast. Zakonom je definisan kvotni sistem zapošljavanja, odnosno obaveza poslodavca da zaposli određeni broj lica sa invaliditetom u skladu sa ukupnim brojem zaposlenih. Ovaj Zakon reguliše da poslodavac koji ima više od 20 zaposlenih ima obavezu da zaposli 1 osobu sa invaliditetom, a poslodavac koji ima više od 50 zaposlenih ima obavezu da zaposli 5% osoba sa invaliditetom u odnosu na broj zaposlenih. Ukoliko poslodavac ne zaposli određeni broj osoba sa invaliditetom dužan je da uplati poseban doprinos za zapošljavanje lica sa invaliditetom u budžet Crne Gore. Obavezu plaćanja posebnog doprinosa imaju i poslodavci koji imaju od 10 do 20 zaposlenih iako nemaju obavezu zapošljavanja, za ove poslodavce poseban doprinos iznosi 5% prosječne neto plate u Crnoj Gori, dok je za poslodavce koji imaju više od 20 zaposlenih, tj. poslodavce koji imaju obavezu kvotnog zapošljavanja osoba sa invaliditetom visina posebnog doprinosa iznosi 20% od prosječne plate u Crnoj Gori za svaku osobu sa invaliditetom koju su imali obavezu da zaposle a to nijesu učinili.

Prikupljena sredstva od doprinosa poslodavaca koriste se za mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije za nezaposlena i zaposlena lica sa invaliditetom, sufinansiranje posebnih organizacija za zapošljavanje, programe aktivne politike zapošljavanja u kojima učestvuju lica sa invaliditetom, subvencije za zarade, finansiranje grant šema kao i novčane pomoći. Zakonom su predviđene posebne organizacije i to: ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, radni centar, zaštitna radionica i zaštitni pogon. Zakonom je definisano da poslodavac koji zaposli osobu sa invaliditetom ostvaruje pravo na subvencije i to: bespovratna sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada za zapošljavanje lica sa invaliditetom u iznosu od 100% opravdanih troškova, kreditna sredstva pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnog za zapošljavanje lica sa invaliditetom, učešće u finansiranju ličnih troškova asistenata lica sa invaliditetom i subvencije zarada lica sa invaliditetom koje zaposli.

Međutim, iako se smatra da je ovaj Zakon jedan od boljih zakona u ovoj oblasti u državama regiona i da je doprinio povećanju broja zaposlenih osoba sa invaliditetom, zapošljavanje ovih osoba i dalje nije na zadovoljavajućem nivou. Iako je Zakon usvojen prije

²⁴ „Službeni list Crne Gore”, br. 49/08, 73/10, 39/11

osam godina, još uvijek nije zaokružen zakonodavni okvir jer nijesu donešeni svi podzakonski akti koji trebaju da doprinesu punoj primjeni Zakona. Neki podzakonski akti su donešeni sa kašnjenjem od više od 5 godina, a još uvijek nije donešen Pravilnik o finansiranju posebnih organizacija za zapošljavanje lica sa invaliditetom.

Osobe sa invaliditetom predstavljaju jednu od kategorija lica sa najvećim preprekama u zapošljavanju. Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje 31.12.2015. godine nalazilo se 1.640 lica sa invaliditetom, od kojih je invalida rada 1.064 (315 žena), a kategorisanih lica 576 (221 žena). Na dan 31.12.2015. godine, ukupno 93 poslodavca ostvaruje pravo na subvenciju zarade, za 128 zaposlenih lica sa invaliditetom (49 žena). Od 128 zaposlenih lica sa invaliditetom, 97 je zaposleno na neodređeno vrijeme. Većina ovih osoba su zaposlene u nevladinim organizacijama, a prije svega u organizacijama osoba sa invaliditetom i kod privatnih poslodavaca, dok o zapošljavanju u javnom sektoru ne postoje podaci.

Primjetno je da sve veći broj organizacija osoba sa invaliditetom ima karakteristike socijalnih (društvenih) preduzeća. Analiza potreba socijalnih preduzeća²⁵ koja je sprovedena krajem 2015. godine na uzorku od 19 nevladinih organizacija, pokazuje da čak 11 organizacija osoba sa invaliditetom obavlja socijalno preduzetničke aktivnosti. Od ovog broja, jedna organizacija je osnovala zaštitnu radionicu. Ključni izazovi sa kojima se najveći broj ovih organizacija suočava odnose se na: nedostatak poslovnih vještina, neodgovarajuće prostorne kapacitete i veliku zavisnost od donatorskih sredstava. Takođe, organizacije ističu i nepostojanje zakonskog okvira za razvoj socijalnog preduzetništva kao jednu od prepreka daljem razvoju njihovih socijalno-preduzetničkih ideja. Analiza je pokazala da čak 90% ovih organizacija-preduzeća vode žene, ali i da je neophodno raditi na njihovom umrežavanju kako sa srodnim preduzećima i mrežama socijalnih preduzeća u regionu, Evropskoj uniji i šire, tako i sa organizacijama i institucijama koje podržavaju žensko preduzetništvo.

Više je uzroka koji utiču za nedovoljnu zaposlenost osoba sa invaliditetom, a oni se odnose na:

- prisutnost predrasuda poslodavaca prema sposobnostima osoba sa invaliditetom,
- nepristupačnost okruženja, uključujući i nepristupačnost objekata zbog čega je onemogućen dolazak i boravak osoba sa invaliditetom kod mnogih poslodavaca,
- postojanje jednog broja nezaposlenih osoba kojima nije utvrđen status lica sa invaliditetom,
- činjenicu da je jedan broj osoba sa invaliditetom ostvario pravo na invalidsku ili porodičnu penziju iako su radno sposobni i ne usuđuju se da zasnuju radni odnos čime bi izgubili penziju,
- nemotivisanost za traženje zaposlenja koja je često prouzrokovana prezaštićenošću porodice i korišćenjem socijalnih davanja kao svojevrstne zamke za socijalnu sigurnost,
- neadekvatnu obrazovnu strukturu nezaposlenih osoba sa invaliditetom, kao i mnogobrojne prepreke u oblasti sticanja obrazovanja.

U cilju realizacije mjera i aktivnosti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom i drugih teže zapošljivih lica, u Zavodu rade prvostepene i drugostepena komisija za profesionalnu rehabilitaciju.

²⁵ Analiza potreba socijalnih preduzeća u Crnoj Gori, Centar za razvoj nevladinih organizacija, 2016.

Naročito ozbiljan problem u oblasti zapošljavanja lica sa invaliditetom predstavlja neadekvatan status Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji nema status posebnog pravnog lica već je formiran u sklopu Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, a što između ostalog za posljedicu ima neefikasno i nenamjensko trošenje sredstava koje poslodavci koji ne ispune kvotni sistem i ne zaposle osobe sa invaliditetom uplaćuju u budžet Crne Gore na ime posebnog doprinosa.

Takođe, u Crnoj Gori ne postoji zvanična baza podataka koja sadrži tačan broj nezaposlenih i zaposlenih lica sa invaliditetom, procjenu radnih sposobnosti i stečene kvalifikacije kao i vještine kojima su ovladali.

Strateški cilj u oblasti zapošljavanja

Unaprijediti uslove za povećanje zapošljivosti lica sa invaliditetom i njihovo ravnopravno učešće na tržištu rada, uz otklanjanje prepreka i stvaranje jednakih mogućnosti za veću zaposlenost lica sa invaliditetom u Crnoj Gori kroz njihovu edukaciju, treninge i profesionalno osposobljavanje, kao i unapređenje prave regulative i prilagođavanje tržišta rada licima sa invaliditetom.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti zapošljavanja

- Unaprijediti sistem evidencije nezaposlenih i zaposlenih lica sa invaliditetom, poslodavaca koji ostvaruju subvencije po osnovu zapošljavanja osoba sa invaliditetom i poslodavaca koji imaju obavezu ispunjavanja kvotnog sistema, a ne zapošljavaju osobe sa invaliditetom.
 - Planirati i sprovesti aktivne politike zapošljavanja lica sa invaliditetom.
 - Podsticati i podržavati uključivanje žena sa invaliditetom na tržište rada.
 - Obezbijediti multisektorsku saradnju u procesu obrazovanja, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom.
- Unaprijediti efikasnost rada Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uključujući regulisanje njegovog pravnog statusa kao posebnog pravnog lica.
 - Podsticati samozapošljavanje, socijalno preduzetništvo i razvijati programe podrške preduzetništva i osnivanja malih i srednjih preduzeća od strane osoba sa invaliditetom.
 - Organizovati kampanje za podizanje svijesti o radnim sposobnostima osoba sa invaliditetom, kako bi se među građanima, a naročito među poslodavcima, mijenjala svijest i stavovi u pogledu zapošljavanja i rada osoba sa invaliditetom i njihove radne sposobnosti, a u cilju prevazilaženja negativnih stavova i predrasuda u odnosu na radnike sa invaliditetom.
 - Donijeti i sprovesti programe za psihološko osnaživanje lica sa invaliditetom u cilju podizanja nivoa svijesti kod osoba sa invaliditetom o njihovim potencijalima i mogućnostima u pogledu profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja.
 - Podsticati formiranje specijalizovanih agencija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.
- Unaprijediti zakonodavni okvir kojim se uređuje oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom i puna primjena pravnog okvira sa posebnim osvrtom na finansiranje grant šeme za podsticanje zapošljavanja lica sa invaliditetom i na projekte i aktivnosti organizacija osoba sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja.

5. OBRAZOVANJE I OBUKA

Presjek stanja u oblasti obrazovanja i obuka

Sistem obrazovanja u Crnoj Gori obuhvata: predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno obrazovanje, srednje opšte obrazovanje (gimnazija), stručno obrazovanje, visoko obrazovanje. Obrazovanje odraslih dio je opšteg sistema i realizuje se na svim nivoima obrazovanja. Kada je u pitanju obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju i lica sa invaliditetom, ono je organizovano u tri osnovna oblika: odjeljenja redovnih škola, posebna odjeljenja pri redovnim školama (osnovne škole), resursni centri.

U prethodnom periodu uočljiv je napredak u sprovođenju inkluzivnog obrazovanja. I pored vidljivog napretka, postoji mnogo prostora za unapređenje, a prije svega u stvaranju adekvatnih uslova (pristupačan prostor, oprema, sredstva, prilagođen način pružanja usluga), u intezivnijem razvoju sistema podrški i u razvijanju intersektorske saradnje koja će omogućiti bolji protok informacija.

Za praćenje razvoja i unapređenja inkluzivnog obrazovanja značajno je postojanje preciznih podataka o obuhvatu djece predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta, kao i podaci o studentima sa invaliditetom. U skladu sa tim, značajno je formiranje i kontinuirano ažuriranje centralne baze podataka (podaci o broju uključenih osoba po nivoima obrazovanja, o procjeni njihovih potreba i potreba škola, kao i o stepenu realizacije tih potreba). Nivo postignuća se ogleda u tome da je uspostavljen sistem i formirana je baza podataka o djeci i učenicima sa smetnjama u razvoju na centralnom i lokalnom nivou po tipu i smetnji. Baza sadrži podatke o broju djece, uslovima koji su potrebni da se obezbijede radi pravovremenog i adekvatnog njihovog uključivanja u proces vaspitanja i obrazovanja. Na osnovu ove baze podataka vrši se procjena potreba djece i škola u kojima su uključena. Kada su u pitanju statistički podaci, treba istaći da se u obrazovnom sistemu koristi izraz: djeca/učenici sa posebnim obrazovnim potrebama²⁶ - pojam koji je obuhvatniji. Upoređujući podatke iz Baze koju ažurira Ministarstvo prosvjete (na osnovu rješenja o usmjeravanju) i podatke koje prikuplja ICT sektor kroz MEIS aplikaciju (Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore) po osnovu nekoliko kriterijuma: smetnja u razvoju, izrada IROP-a²⁷, rješenje o usmjeravanju i dr. evidentno je da jedan broj djece nije prošao kroz procedure usmjeravanja.

Jedan od mogućih razloga za to je nedovoljan protok informacija od nivoa rane detekcije i intervencije (za koji je nadležan resor zdravstvene zaštite) do sistema obrazovanja i vaspitanja, pa samim tim i neobaviještenost i otpor roditelja prema ovoj proceduri. I pored toga, treba istaći da se broj djece sa rješenjem o usmjeravanju tokom godina povećava.

Oblast obrazovanja reguliše set zakona i podzakonskih akata koji sadrže i norme koje se odnose na obrazovanje lica sa invaliditetom. U prethodnom periodu, zakonska regulativa je izmijenjena i dopunjena u cilju unapređenja inkluzivnog obrazovanja u skladu sa međunarodnim standardima. Zakoni propisuju niz rješenja u cilju obezbjeđivanja jednakih mogućnosti obrazovanja za svu djecu sa smetnjama u razvoju i odrasle sa invaliditetom. Pored ostalog, oni

²⁶ *djeca sa smetnjama u razvoju* - djeca sa tjelesnom, mentalnom i senzornom smetnjom i djeca s kombinovanim smetnjama;

djeca sa teškoćama u razvoju - djeca sa poremećajima u ponašanju; teškim hroničnim oboljenjima; dugotrajno bolesna djeca i druga djeca koja imaju poteškoće u učenju i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama (Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama).

²⁷ IROP: Individualni razvojno-obrazovni program-redovni nastavni planovi i programi modifikuju se i prilagođavaju preko individualnih razvojno-obrazovnih programa.

propisuju: da se standardi znanja stiču po individualnim razvojno-obrazovnim programima (prilagođeni programi, uz dodatne uslove i pomagala, da se prilagođava oblik i trajanje provjere znanja u odnosu na nacionalne stručne kvalifikacije), da se za učenike/studente sprovodi princip afirmativne akcije prilikom upisa u srednje škole/studije, da se nastava za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja izvodi na znakovnom jeziku i pomoću sredstava toga jezika, da se odrasli sa invaliditetom uključuju u obrazovni program koji im je prilagođen u pogledu uslova, sadržaja i načina izvođenja. Uređeno je obezbjeđivanje jednakih mogućnosti vaspitanja i obrazovanja za svu djecu kroz optimalan razvoj, individualan pristup i obezbjeđivanjem podrške (prilagođene metode rada, asistenti u nastavi, mobilne službe). I pored dobrih rješenja, potrebno je zakonsku regulativu u potpunosti uskladiti sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom. Član 24. iz ove Konvencije odnosi se na obrazovanje u smislu ostvarivanja ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, kroz osiguranje inkluzivnog sistema obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života. Postoji potreba za unapređenjem primjene. Mehanizmi praćenja primjene zakonodavnih procesa nijesu dovoljno razvijeni.

Na nivou lokalne zajednice formirane su komisije (18) za usmjeravanje djece sa sa posebnim obrazovnim potrebama (POP) u obrazovno-vaspitni sistem. Komisija, koju čine stručnjaci različitog profila, predlaže program, dodatnu stručnu pomoć, kadrovske prostorne, materijalne i druge uslove koji moraju biti obezbjeđeni. U prethodnom periodu, komisije su prošle mnoge tematske obuke u cilju uspostavljanja novih vrijednosti i principa, podizanja nivoa kompetencija, takođe su pripremljeni i priručnici, sve u cilju unapređenja rada ovih komisija.

Koristeći se preporukama komisija, u obrazovno-vaspitnim ustanovama izrađuju se individualni razvojno-obrazovni programi (IROP) za svako dijete. IROP je unaprijeđen i osim ciljnog planiranja fokusira se na aktivnosti kojima se postiže zadovoljenje potreba djece. Pripremljena je stručna literatura koja služi kao podrška nastavnom i stručnom kadru iz ove oblasti.

Shodno rješenju o usmjeravanju i IROP-u, učeniku se može obezbijediti asistent u nastavi, koji obavlja tehničku pomoć. Ova podrška se, trenutno, projektno realizuje kroz program javnih radova Zavoda za zapošljavanje. Ne postoji održiv model asistencije učeniku u nastavi.

Eksterna provjera znanja se prilagođava potrebama učenika.

Posebne ustanove su reformisane u resursne centre i orijentisane su na podršku inkluzivnom obrazovanju (rana intervencija, mobilne aktivnosti, edukacija, specijalizovana nastavna sredstva i dr).

Djeca koja imaju umjerene i teže smetnje se uključuju u posebna odjeljenja pri sedam redovnih škola. Ovi učenici pohađaju zajedničku nastavu pojedinih predmeta sa vršnjacima u redovnim odjeljenjima.

Na početku školske godine Zavod za školstvo objavljuje Katalog akreditovanih programa za obuku nastavnika koji nudi i programe koji se odnose na inkluziju. Pored toga, i nevladine organizacije realizuju seminare na teme iz inkluzivnog obrazovanja.

Obezbjeđivanja obrazovanja za odrasla lica sa invaliditetom za sada se realizuje mjerama aktivne politike zapošljavanja koje realizuje Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Na zahtjev Zavoda za zapošljavanje Centar za stručno obrazovanje je izradio nekoliko programa obrazovanja za osposobljavanje za određena zanimanja. Takođe, nevladine organizacije su licencirale programe (i njihov broj raste) i realizovale ih kroz projekte finansirane iz Fonda za zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju lica sa invaliditetom.

Ministarstvo prosvjete je u 2010. godini formiralo Radnu grupu za standardizaciju znakovnog jezika u Crnoj Gori. Ova Radna grupa je uradila osnove znakovnog jezika u Crnoj Gori, koristeći se UNESCO-voim definicijom znakovnog jezika. Napravljen je teorijski osnov, daktilologija i Rječnik osnova znakovnog jezika u Crnoj Gori. Ipak, Zakon o znakovnom jeziku nije usvojen.

Mehanizmi praćenja primjene zakonodavnih procesa nijesu razvijeni. Prisutna je potreba da se u obrazovno-vaspitnim ustanovama poboljša inkluzivna praksa. Kao uočeni nedostaci prilikom realizacije mjera, navode se raspoloživa finansijska sredstva. Intersektorska saradnja je nedovoljno razvijena. Arhitektonske prepreke i druga prilagođavanja u pogledu pristupačnosti nijesu prevaziđena u mjeri potreba učesnika ovog procesa. Podrška redovnim školama treba da je obuhvatnija. Podrška učenicima u vidu asistencije u nastavi nije standardizovana i ne postoji održiv model finansiranja.

Nastava i provjera znanja na fakultetima nije organizovana u skladu sa potrebama (pristupačnost, asistivne tehnologije i dr.). Takođe, potrebno da tokom inicijalnog obrazovanja budu osnažene praktične vještine budućeg kadra za rad po inkluzivnim principima.

Nedovoljan je broj programa obrazovanja za odrasle prilagođenih licima sa invaliditetom. U narednom periodu treba raditi na razvijanju programa obrazovanja i obuka da bi se osobe sa invaliditetom osposobile za zanimanja u skladu sa njihovim mogućnostima.

Strateški cilj u oblasti obrazovanja i obuka

Obezbeđivanje prava na obrazovanje bez diskriminacije i inkluzivni sistem obrazovanja svih na svim nivoima, kao i učenje tokom čitavog života usmjereno na pun razvoj ljudskih potencijala, dostojanstva i samovrijednosti kroz uključenost u opšti obrazovni sistem, uz razumne adaptacije u skladu sa potrebama pojedinaca.

Nijedno dijete da ne bude isključeno iz besplatnog i obaveznog osnovnog obrazovanja, ili iz srednjeg obrazovanja, uz podršku u sklopu opšteg obrazovnog sistema da bi se olakšalo efektivno obrazovanje i individualizovane mjere podrške u okruženjima koje podržavaju socijalni razvoj u skladu sa ciljem pune uključenosti.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti obrazovanja i obuka

- Unaprijediti normativna akta kako bi u potpunosti bila usaglašena sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.
- Unaprijediti mehanizme praćenja primjene zakonodavnih procesa i raditi na smanjivanju razlika između zakonodavnog okvira i prakse u oblasti inkluzivnog obrazovanja.
- Unaprijediti međusektorsku i međuinstitucionalnu saradnju tako što će se formirati tripartitna tijela (obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita) da bi se stvorili uslovi koji će omogućiti jednake uslove za obrazovanje, kao i praćenje procesa školovanja.
- Obezbijediti kontinuiranu edukaciju komisija za usmjeravanje u skladu sa potrebama.
- Unaprijediti proceduru usmjeravanja i osnaživati roditelje da je sagledaju u funkciji podrške djetetu.
- Stalno unaprjeđivati evidenciju i praćenje obuhvata djece sa smetnjama i lica sa invaliditetom kroz sve nivoe obrazovanja.
- Unaprijediti bazično obrazovanje i profesionalni razvoj nastavnika i drugih profesionalaca kako bi se poboljšali kvalitet i inkluzivnost nastavnog procesa, primjena individualnih strategija rada (izrada i primjena IROP-a i sl).

- Učvrstiti sistem podrške u inkluzivnom obrazovanju tako što će se obezbijediti kontinuitet obrazovanja i prelazak učenika iz jednog nivoa obrazovanja u drugi: *individualni tranzicioni plan* kojim se operacionalizuje saradnja osnovnih sa srednjim školama, u drugoj fazi ka zapošljavanju.
- Obezbijediti kvalitet podrške u nastavi, nastavnom kadru i učenicima.
- Obezbijediti sistemski, održiv i adekvatan sistem asistencije u nastavi učenicima koji imaju potrebu za tom vrstom podrške.
- Učiniti ustanove obrazovanja pristupačnim u skladu sa zakonskom regulativom i obezbijediti adekvatna specijalizovana pomagala, prilagođena didaktička i nastavna sredstva, pristupačnu literaturu (Brajevo pismo ili elektronski ili audio format), drugu asistivnu podršku i tehnologiju, priručnike za rad.
- Stvoriti uslove za obezbjeđivanje asistencije studentima sa invaliditetom.
- Uvesti servis gestovnih tumača u svim nivoima obrazovanja u skladu sa potrebama.
- Obezbijediti obrazovanje odraslih lica sa invaliditetom u skladu sa zakonom.
- Kontinuirano raditi na unapređivanju svijesti opšte javnosti o dobrobitima inkluzivnog obrazovanja.

6 . SOCIJALNA ZAŠTITA

Presjek stanja u oblasti socijalne zaštite

Socijalna i dječija zaštita lica sa invaliditetom u prethodnom osmogodišnjem periodu je u određenoj mjeri unaprijeđena uvođenjem novih prava koja se odnose na materijalna davanja i na usluge i uvećanjem visine iznosa materijalnih davanja.

U dijelu normativne regulative u ovoj oblasti, pored Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti²⁸, koji je donijet poslije skoro 10 godina primjene prethodnog zakona, usvojeno je i više novih zakona, u ovoj oblasti relevantni su i Zakon o socijalnom stanovanju²⁹, Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača³⁰, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju³¹, Zakon o povlastici na putovanje lica sa invaliditetom³² i Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom³³, kao i čitav niz podzakonskih akata, čime su stvoreni preduslovi za kvalitetnije ostvarenje socijalne zaštite lica sa invaliditetom.

U oblasti socijalne zaštite utvrđena su osnovna materijalna davanja: materijalno obezbjeđenje, lična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć, zdravstvena zaštita, troškovi sahrane, jednokratna novčana pomoć, dodatak za djecu, troškovi ishrane u predškolskim ustanovama, pomoć za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa posebnim obrazovnim potrebama, refundacija naknade zarade i naknada zarade za porodiljsko, odnosno roditeljsko odsustvo, naknada po osnovu rođenja djeteta, refundacija naknade zarade i naknada zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena, naknada roditelju ili staratelju-njegovatelju lica koje je korisnik lične invalidnine.

Takođe, zakonom je propisano da pravo na ličnu invalidninu ima lice sa teškim invaliditetom, čime se eliminiše mogućnost diskriminacije lica sa invaliditetom u odnosu na

²⁸ „Službeni list Crne Gore, br. 27/2013

²⁹ „Službeni list Crne Gore”, br. 35/13

³⁰ „Službeni list Crne Gore, br. 76/09 i 40/11

³¹ „Službeni list Crne Gore, br. 79/08, 14/10, 78/10, 34/11, 66/12, 38/13, 61/13, 60/14 i 10/15

³² „Službeni list Crne Gore”, br. 80/08, 40/11, 10/15

³³ Isto

vrijeme nastanka invaliditeta i godina života, što je ranije bio slučaj. Međutim, lica sa invaliditetom, u najvećem broju slučajeva, ne mogu da ostvare ovo pravo zato što podzakonski akt³⁴ ograničava ostvarivanje ovog prava, jer se u njemu navodi lista oboljenja koja se vezuju za ostvarivanje ovog prava.

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, predviđa pravo da jedan od roditelja koji ima dijete sa teškim smetnjama u razvoju, a koje je korisnik lične invalidnine, bez obzira na godine života djeteta, ima pravo na starosnu penziju sa navršenih 20 godina staža osiguranja. Visina ove penzije uvećava se za 20%.

Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti su prepoznate sljedeće grupe usluga: procjena i planiranje, podrška za život u zajednici, savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga, smještaj, neodložne intervencije i druge usluge.

Zakon o povlastici na putovanje lica sa invaliditetom propisuje da zaposlena lica sa invaliditetom imaju pravo na nadoknadu troškova prevoza. Međutim, ovo pravo imaju samo ona lica koja nijesu zaposlena u mjestu u kojem stanuju, što stavlja u nepovoljan položaj ostala zaposlena lica. Tako, na primjer, lice može da putuje i nekoliko kilometara do svog radnog mjesta iako stanuje u istom mjestu u kojem i radi.

Pored materijalnih davanja u oblasti socijalne i dječije zaštite propisani su i uslovi za pružanje i korišćenje usluga, normativi i minimalni standardi usluga podrške za život u zajednici. Usluge podrške za život u zajednici su: dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalna asistencija, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti je usmjeren ka pluralizmu usluga. Djelatnost u oblasti socijalne i dječije zaštite, odnosno pojedine usluge može pružati i udruženje, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice, u skladu sa zakonom.

Aktivnosti koje podržavaju boravak korisnika/korisnice u porodici ili neposrednom okruženju, realizuju se od strane nacionalnih, lokalnih nevladinih organizacija i privatnih pružalaca usluga, a finansiraju se iz budžeta Crne Gore, ili kao projektne aktivnosti.

U prethodnom periodu, urađeno je mapiranje i analiza usluga socijalne zaštite u svim crnogorskim opštinama i kreirana je baza lokalnih usluga socijalne zaštite. Podržane su 23 usluge socijalne zaštite: dnevni centri za stare, usluge personalne asistencije i dnevni centri za lica sa invaliditetom, SOS telefoni, sklonište za žrtve nasilja, usluge porodičnog savjetovališta, usluge rehabilitacije i resocijalizacije korisnika psihoaktivnih supstanci, pomoć u kući i mobilni timovi za stare sa naglaskom na ruralna područja u opštinama: Bar, Nikšić, Bijelo Polje, Šavnik, Plužine, Mojkovac, Ulcinj, Podgorica i Cetinje.

U cilju uspostavljanja standarda u socijalnoj i dječjoj zaštiti, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, propisuje način rada centara za socijalni rad, licenciranje stručnih radnika i pružalaca usluge, akreditaciju programa obuke, odnosno programa pružanja usluge, nadzor nad stručnim radom i inspeksijski nadzor pružalaca usluge i osnivanje Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu koji je počeo sa radom 2015. godine. Zakonom je utvrđen postupak za dobijanje licence za organizacije i stručne radnike iz oblasti socijalne i dječije zaštite, kao i postupak akreditacije programa obuke, odnosno programa pružanja usluge u kome se ocjenjuje da li program obuke, odnosno program pružanja usluge namijenjen stručnim radnicima i stručnim saradnicima ispunjava utvrđene standarde za akreditaciju.

U okviru Direktorata za socijalnu i dječju zaštitu Ministarstva rada i socijalnog staranja, uspostavljena je Direkcija za razvoj usluga koja će se baviti pitanjima razvoja, odnosno

³⁴ Pravilnik o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje, dodatka za njegu i pomoć, ličnu invalidninu i naknadu zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena „Službeni list Crne Gore”, br. 58/14

finansiranja usluga na državnom i lokalnom nivou, što će doprinijeti unapređenju zaštite ugroženih kategorija stanovništva.

U Crnoj Gori postoji 10 dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju, i to u: Pljevljima, Bijelom Polju, Plavu, Beranama, Mojkovcu, Nikšiću, Cetinju, Herceg Novom, Ulcinju. Dnevni centri predstavljaju značajan servis usluga za pomenutu populaciju, a formirani su u saradnji Ministarstva rada i socijalnog staranja sa lokalnim samoupravama i nevladinim sektorom. Dnevni centri su organizovani kao javne ustanove socijalne i dječije zaštite, čiji su osnivači opštine. Osnivaju se i funkcionišu po sistemu državno-javnog partnerstva, a boravak djece plaća resorno ministarstvo. Njihova djelatnost je prvenstveno dnevni boravak, socijalizacija djece i njihova inkluzija u zajednicu. U toku je izgradnja još tri centra. Osnovan je i značajan broj udruženja roditelja djece sa smetnjama u razvoju u većini opština u Crnoj Gori. Ona pružaju značajan servis usluga djeci i mladima sa smetnjama u razvoju, kao što su: servis defektološke, psihološke, logopedске, fizio-terapeutske, pravno-administrativne podrške kao i servisi personalne asistencije i asistencije u porodici.

Ministarstvo rada socijalnog staranja, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, UNDP-ijem i UNICEF-om, realizovalo je uvođenje projekta „Socijalni karton - Informacioni sistem socijalnog staranja u Crnoj Gori“. Projekat predstavlja jedan od osnovnih stubova daljeg unapređenja reforme sistema socijalne zaštite, a uvođenje informacionog sistema socijalnog staranja omogućava stvaranje jedinstvenog 'socijalnog kartona' građana uključenih u programe socijalnog staranja, kao i razmjenu informacija između svih relevantnih institucija sistema na nacionalnom i lokalnom nivou. Neke od najznačajnijih prednosti ovako postavljenog ISSS-a su: poboljšano usmjeravanje sredstava i smanjenje troškova za socijalna davanja, smanjenje administrativnih troškova, poboljšana sigurnost i dostupnost podataka iz sistema socijalnog staranja, osiguranje podataka relevantnih za menadžment sistema socijalnog staranja i kreiranje politike socijalnog staranja, poboljšanje ukupnih usluga građanima, posebno ugroženim i ranjivim kategorijama stanovništva.

Proteklih godina u Crnoj Gori je uložena znatan napor kako na podizanju standarda ustanova za smještaj korisnika (izgradnje, renoviranja, adaptacije i sl.), tako i na ulaganju u obuku kadrova i promjeni svjesti i stavova o zaštiti djece i odraslih sa invaliditetom.

U 2015. godini, u petnaest opština, usvojeni su lokalni Planovi za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj usluga socijalne zaštite.

U cilju promocije i jačanja svijesti o reformi sistema socijalne i dječije zaštite kreiran je Internet portal: www.inkluzija.me.

Ipak, značajan broj mjera propisanih u prethodnoj Strategiji nije realizovan.

Veliki problem predstavlja nedovoljna primjena zakonskih rješenja, što utiče na nepovoljan položaj osoba sa invaliditetom kada je u pitanju ostvarivanje njihovih prava iz ove oblasti.

Najmanje napretka u prethodnom periodu je bilo u praćenju i kontroli kvaliteta pružanja usluga i servisa namijenjenih licima sa invaliditetom. Takođe, nije bilo dovoljno informativnih i edukativnih aktivnosti, koje bi osigurale da se svi pružaoci usluga upoznaju sa minimalnim standardima, predviđenim podzakonskim aktima u ovoj oblasti.

Servisi personalne asistencije i pomoći u kući nijesu adekvatno razvijeni, pa treba raditi na razvoju ovih usluga.

Vrlo malo je urađeno na planu unapređenja kvaliteta socijalnog stanovanja za lica sa invaliditetom.

Nedostatak servisa podrške za odrasle osobe sa intelektualnim invaliditetom, svrstava ih u najugroženiju grupu građana. Ove osobe nijesu uključene u podržavajuće servise, pa se najčešće nalaze u institucijama trajnog zbrinjavanja ili su u kućnoj izolaciji. Kako bi se unaprijedio njihov položaj, potrebno je raditi na otvaranju dnevnih boravaka za starije od 27 godina i zaštitnih radionica što bi doprinijelo ostvarivanju socijalne inkluzije.

U Crnoj Gori ne postoje usluge: predah roditeljstvu za roditelje djece sa težim smetnjama i stanovanje uz podršku za lica sa invaliditetom.

U Crnoj Gori nijesu usvojeni standardi koji se odnose na usluge prevodioca i tumača za znakovni jezik, a nije usvojen ni Zakon o znakovnom jeziku.

Potrebno je raditi i na proširenju mreže dnevnih centara.

Potrebno je donijeti propise i stvoriti uslove za razvoj socijalnog preduzetništva, jer je ova tema veoma prisutna u Crnoj Gori i veoma značajna za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom.

Strateški cilj u oblasti socijalne zaštite

Obezbijediti uključivanje lica sa invaliditetom u društvo kroz uspostavljanje savremenog i odzivog sistema socijalne zaštite uz unapređenje životnog standarda svih lica sa invaliditetom u Crnoj Gori, uz posvećivanje posebne pažnje licima kojima je neophodan najveći stepen podrške, koja zbog svog zdravstvenog stanja i nepristupačnosti raznih servisa usluga nijesu u stanju da sami privređuju i obezbijede uslove života primjerene međunarodnim standardima.

Unaprijediti kvalitet socijalnog stanovanja za lica sa invaliditetom.

U oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja obezbijediti implementaciju međunarodnih standarda koji se odnose na ovu oblast.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti socijalne zaštite

- Obezbijediti održivost sistema socijalne zaštite za lica sa invaliditetom.
- Obezbijediti stalno ažuriranje centralne baze podacima iz oblasti socijalne zaštite lica sa invaliditetom.
- Unaprijediti pravnu regulativu u oblasti socijalne zaštite uključujući definisanje socijalnih davanja po osnovu invaliditeta kao kompezatornih prava i izjednačavanje svih lica sa istim procentom tjelesnog, senzornog, intelektualnog ili mentalnog oštećenja u ostvarivanju prava iz socijalne zaštite; unaprijediti regulativu u dijelu prava koja se odnose na troškove prevoza za zaposlena lica sa invaliditetom; donijeti Zakon o znakovnom jeziku; raditi na stvaranju uslova za razvoj socijalnog preduzetništva.
- Preduzeti mjere kako bi se što veći broj ustanova socijalne zaštite učinio potpuno pristupačnim za lica sa invaliditetom.
- Akreditovati i sprovesti posebne programe edukacije zaposlenih u socijalnoj i dječijoj zaštiti.
- Omogućiti sistematsko i organizovano stručno usavršavanje pružalaca usluga za lica sa invaliditetom u duhu socijalnog modela.
- Obezbijediti pristup informacijama i samo informisanje licima sa invaliditetom o pravima iz socijalne zaštite na sajtovima Ministarstva rada i socijalnog staranja i državnih institucija u pristupačnim formatima.
- Osnovati i razviti nove servise bazirane na istraženim potrebama korisnika (dnevni boravci za mlade i odrasle sa invaliditetom, centri za podsticanje samostalnog života lica sa invaliditetom; gestovni prevodilac; službe za psihološko osnaživanje; specijalizovano i vikend hraniteljstvo za djecu sa smetnjama u razvoju i sl).
- Razviti servise personalne asistencije.

- Obezbjediti materijalnu podršku za roditelje koji su lica sa invaliditetom.
- Unaprijediti zaštitu djece i mladih sa invaliditetom koji su bez roditeljskog staranja.
- Unaprijediti politiku socijalnog stanovanja i obezbijediti kvalitetne uslove za stambeno zbrinjavanje lica sa invaliditetom koja nemaju riješeno stambeno pitanje.
- Razviti mrežu dnevnih centara u opštinama u kojima ne postoje dnevni centri.
- Prilikom inoviranja Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju voditi računa o poštovanju međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

7. ZDRAVSTVO

Presjek stanja u oblasti zdravstva

Zdravstvena djelatnost je djelatnost od javog interesa i sprovodi se na načelima sveobuhvatnosti, dostupnosti, kontinuiranosti, cjelovitog i specijalizovanog pristupa i stalnog unapređenja kvaliteta zdravstvene zaštite.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti je precizirao da su u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu građani jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, starost, jezik, vjeru, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo.

Zakonom o zdravstvenom osiguranju³⁵ definisana su prava osiguranih lica obaveznog i dopunskog zdravstvenog.

Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore je organizacija koja obezbjeđuje ostvarivanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja. Za obezbjeđivanje zdravstvene zaštite osiguranim licima, Fond zaključuje ugovore sa zdravstvenim ustanovama iz Mreže zdravstvenih ustanova koju donosi Vlada Crne Gore na prijedlog Ministarstva zdravlja. Trenutno, u ovoj Mreži, kada su u pitanju medicinsko-tehnička pomagala, nalazi se samo jedan isporučilac usluga i zato korisnici nemaju mogućnost da biraju pomagala kod više isporučioaca, osim ako isporučilac iz Mreže u svojoj ponudi nema traženo pomagalo, samo tada korisnik može da obezbijedi pomagalo od drugog isporučioaca na teret Fonda.

Zakonom o pravima pacijenata³⁶ utvrđuju se prava pacijenata. U ostvarivanju ovih prava svakom pacijentu se obezbjeđuje poštovanje ljudskog dostojanstva, fizičkog i psihičkog integriteta kao i zaštita tih prava. Jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu garantuje se svakom pacijentu u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, opšteprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, uz pravo na ublažavanje patnje i bola u svakoj fazi bolesti i stanja, na svim nivoima zdravstvene zaštite. Nema normi koje definišu prava osoba s invaliditetom.

Prema Zakonu o zbirkama podataka, u oblasti zdravstva predviđena je izrada Registra bolesti od većeg socio-medicinskog značaja, zaraznih bolesti i drugih stanja vezanih za zdravlje stanovništva u okviru kojeg je i Registar o zdravstvenoj zaštiti djece i omladine sa smetnjama u psihofizičkom razvoju i psihosocijalnim smetnjama. Nema normi koje definišu podatke o svim osobama s invaliditetom.

U cilju poboljšanja opšteg kvaliteta zdravstvene zaštite, 2012. godine je donijeta Nacionalna strategija za unaprjeđenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbjednosti pacijenata sa planom akcije 2012-2017.

³⁵ „Službeni list CG”, broj 6/2016; članovi: 5, 16, 18 i 20.

³⁶ „Službeni list Crne Gore”, br.40/10

U Ministarstvu zdravlja postoji Direktorat za kontrolu i unapređenje kvaliteta, koji prati unapređenje i promovisanje pokazatelja kvaliteta i rezultata rada. Sve zdravstvene ustanove su krajem 2010. godine imenovale zaštitnike prava pacijenata, koji su započeli sa radom u januaru 2011. godine. Ukupan broj prigovora na rad javnih zdravstvenih ustanova u 2015. godini bio je: 1906.

Usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica³⁷, koji, pored ostalog, definiše i da se elektrokonvulzivno ili hormonsko liječenje, pored već propisanih uslova može primijeniti uz saglasnost etičkog komiteta psihijatrijske ustanove; da je nad mentalno oboljelim licima zabranjena primjena psihohirurgije, da se biomedicinska istraživanja ne smiju sprovoditi na mentalno oboljelom licu koje nije u stanju ili ne želi da da svoj pristanak.

Ministarstvo zdravlja je realizovalo projekat „Jačanje kapaciteta u oblasti mentalnog zdravlja u Crnoj Gori“, tokom kojeg je obavljena edukacija zdravstvenih radnika koji pružaju servise mentalnog zdravlja. U skladu sa Akcionim planom za unapređenje mentalnog zdravlja u Crnoj Gori 2011-2014 Vlada je usvojila novi Akcioni plan za 2015-2016 godinu.

U oblasti zdravstvene zaštite djece sa smetnjama u razvoju, u sklopu reforme zdravstvene zaštite na primarnom nivou, u domovima zdravlja u Crnoj Gori formirani su regionalni centri za podršku djeci sa smetnjama u razvoju. Kroz rad tih savjetovaništa djeca i njihovi roditelji dobijaju informacije i savjete o načinu i stilu života sa svojim oboljenjem. U 2015. godini ukupan broj usluga bio je: DZ Herceg Novi - 4806, DZ Berane - 4763; DZ Pljevlja - 1025; DZ Bijelo Polje - 6635, DZ Podgorica – 16901; DZ Bar - 5330; DZ Rožaje - 246.

Ministarstvo zdravlja je u saradnji sa Resursnim centrom Kotor, od decembra 2013. do juna 2015. godine, sprovelo edukaciju zdravstvenih radnika na svim nivoima zdravstvene zaštite radi poboljšanja mogućnosti njihove komunikacije sa osobama oštećenog sluha i govora.

U sistemu zdravstvene zaštite u Crnoj Gori na pružanju usluga rane intervencije za djecu sa smetnjama u razvoju rade sedam *centara za podršku djeci sa posebnim potrebama*, što se u dosadašnjoj praksi pokazalo kao nedovoljno da zadovolji stvarne potrebe djece za ranom reabilitacijom. Ovaj nedostatak donekle ublažavaju nevladine organizacije koje se projektno bave pružanjem ovih usluga ali to je neodrživo i neadekvatno rješenje koje ima i svojih nedostataka (izostanak kontrole kvaliteta, nije kontinuiran i ne prati standarde u zdravstvenoj zaštiti).

U sistemu primarne zdravstvene zaštite još uvijek nije na adekvatan način shvaćen pojam socijalne inkluzije što se ogleda u nedostatku adekvatne povezanosti ovog sistema sa sistemom socijalne zaštite i obrazovanja. Na nivou podrške roditeljima ne postoji savjetodavna i psihološka podrška za roditelje kako bi na manje stresan način prihvatili stanje njihovog djeteta i bili upoznati sa svim vrstama podrške u zdravstvenom sistemu za njihovo dijete.

Pored unapređenja usluga rane intervencije porebno je izvršiti edukaciju primarne zdravstvene zaštite (izabrani pedijatri) o sistemu funkcionisanja socijalne inkluzije i povezati ih sa predstavnicima predškolskih ustanova i ustanova socijalne zaštite. Takođe je potrebno uspostaviti adekvatan sistem informisanja, psihološkog savjetovanja, roditelja djece sa smetnjama u razvoju od trenutka njihovog boravka u porodilištu.

Među obavezujućim principima djelovanja u oblasti zdravstvene zaštite je i princip: prvenstvo prevencije i rehabilitacije nad njegom. Međutim, zdravstveni sistem ne poznaje razliku između pojmova *bolest*, *oboljenje*, *oštećenje*, pa tako u normama ne predviđa „ranu identifikaciju oštećenja“ u cilju kvalitetne rehabilitacije i prevencije, odnosno progresije

³⁷ „Službeni list Crne Gore“, br.27/13

oštećenja tj. nastanka invalidnosti, u skladu s Konvencijom UN o pravima osoba sa invaliditetom.

Principi koji se odnose na pravo na kvalitetnu medicinsku uslugu, zatim zabranu diskriminacije i jednaku dostupnost medicinskih usluga i odgovarajući medicinski tretman, bez obzira na prirodu i težinu oboljenja, kroz Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju ne garantuju prava svim kategorijama osoba sa invaliditetom, šta više, u ovim propisima je zastupljena diskriminacija u odnosu na vrstu, procenat oštećenja i godine starosti.

Obavezujući princip odnosi se na rehabilitacione programe bazirane na individualnim potrebama osoba sa invaliditetom, kao i na načelima punog učešća i ravnopravnosti. Međutim, važeći zakonski okvir značajno odstupa od ovog principa, jer je i u oblasti medicinske rehabilitacije zastupljena diskriminacija u odnosu na godine starosti (pravo na asistenta/pratioca) i vrstu oštećenja (obim prava) prilikom garantovanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja.

Samim tim što u postojećim uslovima nije obezbijedena adekvatna i kvalitetna zdravstvena zaštita osobama sa invaliditetom, prije svega rana identifikacija, prevencija i dijagnostika i imajući u vidu činjenicu da je životni standard najvećeg broja osoba sa invaliditetom izrazito nizak, ne može se govoriti o principu koji se odnosi na zaštitu od neprimjerenog finansijskog rizika u slučaju bolesti.

Iako je definisana u prethodnoj Strategiji mjera koje se odnose na jedinstvenu centralnu bazu osoba sa invaliditetom, koja je u tom periodu trebala da se nalazi pri Ministarstvu zdravlja, rada i socijalnog staranja, ova mjera nije planirana kroz akcione planove, niti je realizovana do kraja 2015. godine. Druga, vrlo povezana mjera sa prethodnom koja se odnosila na obezbjeđivanje protokola o obaveznoj saradnji i razmjeni podataka između centralne baze i ostalih sektora zaduženih za prikupljanje podataka vezanih za osobe sa invaliditetom takođe nije definisana kroz akcione planove. Isto tako, ni nakon osam godina nije formirano zasebno odjeljenje za zaštitu prava i interesa osoba sa invaliditetom pri Ministarstvu zdravlja, rada i socijalnog staranja, kao što je bilo predviđeno prethodnom Strategijom. U analiziranju sprovedenih i razmatranju potrebnih mjera i aktivnosti za osobe sa invaliditetom, uvijek se srećemo sa problemom nepostojanja odgovarajućih i sveobuhvatnih podataka o osobama sa invaliditetom, odnosno ne postoji odgovarajući Registar o osobama sa invaliditetom. Ovaj Registar bi trebalo razviti u Ministarstvu zdravlja ili iskoristiti i razviti poseban segment u bazi podataka Socijalnog kartona u Ministarstvu rada i socijalnog staranja.

Isti je slučaj i sa mjerom koja se odnosi na izmjenu podzakonskih akata u cilju povećanja obima i vrste prava korišćenja medicinske rehabilitacije za sve kategorije lica sa invaliditetom bez participacije, koja se ponavlja u sva četiri Akciona plana, a koja još uvijek nije realizovana.

U Izvještaju za prvi akcioni plan prethodne Strategije se navodi da je osnivanje rehabilitacionog centra za punu rehabilitaciju i oporavak osoba sa invaliditetom u fazi analize, te da Ministarstvo ne planira izradu elaborata sve dok se ne privatizuje postojeći rehabilitacioni centar Institut „Simo Milošević“, iako je upravo indikator za ovu mjeru izrada elaborata o opravdanosti izgradnje rehabilitacionog centra, što je kao i u prethodnom slučaju programa edukacije prihvatilo Ministarstvo zdravlja prilikom usvajanja Akcionog plana. Iako je ova mjera ostala i u Akcionom planu za 2010. i 2011., pa potom i 2012 – 2013. ne navodi se nikakva informacija u godišnjoj Informaciji za 2010, dok se u Informaciji za 2011. navodi da Ministarstvo ne planira izradu elaborata dok god se usluge rehabilitacije pružaju u Institutu „Simo Milošević“. Isto se ponavlja u Informaciji za 2012. i 2013. godinu. U Informaciji za 2014. godinu se navodi da je Ministarstvo zdravlja zadužilo Specijalnu bolnicu Risan za izradu Elaborata, od koje je i dobijen odgovor, da se ne vidi opravdanost izgradnje Rehabilitacionog centra za potrebe osoba sa invaliditetom dok funkcioniše Institut Igalo, a ni u drugim uslovima,

mimo Centra za rehabilitaciju svih pacijenata. Ovo je još jedna od mjera u nizu gdje Ministarstvo zdravlja parcijalno pristupa ispunjavanju svojih nadležnosti u odnosu na osobe sa invaliditetom.

U mjeri edukacije osoblja za korišćenje gestovnog govora je navedeno da Ministarstvo zdravlja nije kompetentno da izradi program obuke, dok mjera Strategije koja se odnosi na zapošljavanje gestovnih tumača u zdravstvenim institucijama nije ni definisana akcionim planovima. U Informaciji za 2012. godinu se navodi da se priprema metodologija za sprovođenje ove aktivnosti. Realizacija ove mjere je započela 2013. godine. U cilju sprovođenja ove mjere Ministarstvo zdravlja je sa Resursnim centrom Kotor potpisalo Memorandum o saradnji. Tako su u toku 2013. i 2014. godine obuku prošli zaposleni iz 21 Doma zdravlja na teritoriji Crne Gore. Ne postoje podaci o broju onih koji su prošli obuku, niti o njihovim pozicijama/funkcijama i struci.

Iako se poslednja mjera u Akcionom planu za 2008. godinu odnosi na sistematično i kontinuirano jačanje kadrovskih potencijala kako bi se osobama sa invaliditetom obezbijedila besplatna obuka u kretanju, u Izvještaju o sprovedenim aktivnostima se navode projekti organizacija osoba sa invaliditetom, uprkos tome što su među nadležnim institucijama prepoznati Ministarstvo zdravlja i Fond zdravstva i aktivnosti koje će se realizovati u narednom periodu. Ova mjera nije realizovana, te je treba predvidjeti kao dio mjera o Centru za osobe sa invaliditetom i/ili Savjetovalište za osobe sa invaliditetom.

Za mjeru koja se odnosi na to da se osobama sa invaliditetom obezbijedi da mogu besplatno dobiti adekvatna savremena pomagala, shodno njihovoj dijagnozi i aktivnosti, u izvještajima se navodi da je usvojena Izmjena i dopuna Pravilnika o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko-tehnička pomagala i da Pravilnik zadovoljava potrebe osoba sa tjelesnim invaliditetom za odgovarajućim ortopedskim pomagalima. Međutim, nije jasno šta je promijenjeno u navedenom Pravilniku u kojoj mjeri i na koji način. Povodom ove mjere koja je definisana i Akcionim planom za 2014-2015. godinu navodi se da je Upravni odbor Fonda za zdravstveno osiguranje donio Pravilnik o izmjeni Pravilnika o ostvarivanju prava na medicinsko tehnička pomagala („Sl. list CG", br. 26/14 od 20.6.2014.) kojim je utvrđena Lista medicinsko tehničkih pomagala čime je prestala važnost Liste medicinsko tehničkih pomagala koja je objavljena uz postojeći Pravilnik. Prema novoj Listi nije došlo do proširenja obima prava na medicinsko tehnička pomagala, iako je mjera definisana upravo s tim ciljem.

Ističe se da je promijenjen pristup prema osobama sa invaliditetom i da je princip djelovanja zasnovan na razvijanju usluga, međutim, ostvarivanje prava u oblasti zdravstva i dalje počiva na pravima zasnovanim na vrsti oboljenja, procentu, godinama starosti, a ne na uslugama koje zdravstveni sistem treba da razvije za osobe sa invaliditetom.

Normativna akta i institucionalni okvir nijesu usklađena sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. To je posebno evidentno u dijelu koji se odnosi na terminologiju i način definisanja prava. Neka prava su jako diskriminatorna u odnosu na osobe sa invaliditetom. Zbog takvog polazišta, u definisanju ove oblasti u nekoliko zakona, postoje diskriminatorne mjere koje nijesu u skladu sa principom ljudskih prava niti sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

Strateški cilj u oblasti zdravstva

Na principu jednakog pristupa zdravstvenim uslugama unaprijediti zdravlje lica sa invaliditetom, kroz razvoj sveobuhvatnog sistema zdravstvene brige na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou, osjetljivog na njihove opšte i specifične potrebe i potrebne pogodnosti.

Mjere i aktivnosti za postizanje strateškog cilja u oblasti zdravstva

- Definirati pojam invaliditeta i lica sa invaliditetom u zakonima koji regulišu zdravstvenu oblast.
- Interesorskim djelovanjem Ministarstva zdravlja, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva prosvjete formirati jedinstveno tijelo procjene invaliditeta i formirati Registar lica sa invaliditetom.
- Povećati obim i vrstu prava korišćenja medicinske rehabilitacije za lica sa invaliditetom.
- Obezbijediti veći obim i stepen kvaliteta usluga u oblasti medicinsko tehničkih pomagala za lica s invaliditetom (pravo na izbor medicinsko tehničkih pomagala od više isporučioaca; pojednostavljena procedura za dobijanje pomagala i potrošnog materijala; skraćenje roka za obnavljanje i servisiranje dobijenog pomagala).
 - Razvijati kvalitetne odnose na relaciji korisnik usluga (lice sa invaliditetom) – zdravstveni radnici.
 - Obezbijediti pristupačnost zdravstvenih ustanova za lica sa invaliditetom (analiza stanja pristupačnosti objekata sa planom prilagođavanja).
 - Obezbijediti uslugu pružanja informacija na gestovnom jeziku u zdravstvenim ustanovama.
 - Obezbijediti pristupačnost formata na lijekovima i drugim proizvodima u oblasti zdravstva.
 - Obezbijediti stalno ažuriranje podataka iz oblasti zdravstvene zaštite djece sa smetnjama u razvoju.
 - Poboljšati usluge rane dijagnostike, intervencije i podrške djeci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama u sistemu zdravstvene zaštite.
 - Obezbijediti veći obim i stepen kvaliteta usluga u oblasti zdravstvene zaštite.
 - Stvoriti uslove za adekvatnu besplatnu stomatološku zaštitu za sva lica sa invaliditetom sa više od 50%, u svim gradovima Crne Gore uz pristupačnost ordinacija i stomatološke opreme.
 - Nastaviti sa razvijanjem fizioterapeutskih usluga u kućnim uslovima za lica sa invaliditetom.

ZAKLJUČAK

Obezbjeđivanje sredstava za postizanje strateških ciljeva

Da bi se ova Strategija sprovela i postigli predviđeni ciljevi, neophodno je sagledavanje potrebnih finansijskih sredstava za njenu implementaciju.

Prilikom tog sagledavanja mora se voditi računa o:

- multisektorskom pristupu pitanju unapređenja položaja lica sa invaliditetom;
- potrebi da lica sa invaliditetom budu ravnopravni građani koji imaju sva prava i odgovornosti kao i drugi građani;
- realno mogućoj dinamici ekonomskog razvoja Crne Gore u periodu do 2020. godine.

Praćenje realizacije Strategije

Dalja razrada ove Strategije treba da uključi izradu akcionih planova i definisanje konkretnih aktivnosti koje će dovesti do ostvarivanja postavljenih ciljeva i mjera. Akcionim planovima odredit će se i nosioci konkretnih aktivnosti za predviđene aktivnosti, kao i sredstva potrebna za njihovo sprovođenje.

Potrebno je da nadležno ministarstvo u saradnji sa drugim socijalnim akterima iz javnog sektora i sa nevladinim sektorom radi implementacije Strategije vršiti kontinuirani monitoring i evaluaciju postignutih rezultata. U skladu sa tim, treba formirati Tim za evaluaciju primjene Strategije.

Napomena

Nacrt Strategije za integraciju lica sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020. godine je produkt jedne od aktivnosti regionalnog projekta „Uspostavljanje Balkanske nezavisne mreže organizacija lica sa invaliditetom“, koji je finansiran od strane Evropske unije.

Regionalni projekat zajednički realizuju Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj, kao nosilac projektnih aktivnosti i projektni partner za Bosnu i Hercegovinu, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, kao partner za Srbiju, Savez udruženja paraplegičara Crne Gore, kao partner za Crnu Goru, te Savez društava distrofičara Hrvatske i Pokret protiv invaliditeta – Polio Plus, kao pridruženi projektni partneri za Hrvatsku i Makedoniju.

Prilikom izrade ovog dokumenta koristili smo *Analizu Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom za period 2008-2016* i *Radnu verziju Nacrta Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom za period 2016-2020*, koje su pripremili: Mira Topović (oblast pristupačnost), Slavko Vučićević (oblast participacija), Nataša Borović (oblast jednakost, oblast obrazovanje i obuka), Goran Macanović (oblast zapošljavanje), Milisav Korać (oblast zdravstvena zaštita) i Milenko Vojičić (oblast zdravstvo). Prilikom pripreme ovog dokumenta, koristili smo i komentare, sugestije i prijedloge koje smo dobili od predstavnika civilnog sektora i iste smo uvrstili u dokument.

Ovaj dokument je urađen uz podršku Evropske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost Saveza udruženja paraplegičara Crne Gore i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovište Evropske unije.